

LOB als vak

Handreiking bij de invoering van
LOB als vak in het vmbo

vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

LOB als vak

Handreiking bij de invoering van LOB als vak in het vmbo

April 2011

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© 2011 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteur: Nynke Jansma

Met dank aan: CSG Willem de Zwijger, Schoonhoven
CSG Het Noordik, Vriezenveen

Informatie

SLO

Afdeling: vmbo

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 663

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo-mbo@slo.nl

AN: 5.5572.427

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Uitgangspunten voor LOB	7
3.	Een leerplan voor LOB als vak	11
4.	Tips en voorbeelden uit de praktijk	13
	Literatuur	17
	Bijlage 1 Varianten praktijknabije LOB in de leerwegen van het vmbo	19
	Bijlage 2 Checklist invulling LOB als vak	25
	Bijlage 3 Werkblad keuze leermiddelen voor LOB als vak	31

1. Inleiding

Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) verdient een stevige plaats in het programma van het voortgezet onderwijs. Dat is de afgelopen jaren gesignaleerd door instanties als de Adviesgroep vmbo en de VO-raad en wordt ook op steeds meer scholen onderschreven. Leerlingen moeten in hun schoolloopbaan op vrij jonge leeftijd keuzes maken en het staat vast dat zij ook in hun latere loopbaan steeds weer voor keuzes zullen komen te staan. Een goede invulling van LOB draagt bij aan het voorkomen van schooluitval en onnodig switchen van opleiding. Ook verwerven leerlingen daardoor competenties die zij in hun hele verdere loopbaan nodig zullen hebben.

Vmbo-scholen hebben bij de vormgeving van LOB verschillende keuzemogelijkheden. In bijlage 1 staat een eerder door SLO gepubliceerd overzicht van LOB-varianten. Daarin is een spectrum te zien dat loopt van LOB die volledig los staat van het onderwijsprogramma (met een aantal projecten of op zichzelf staande lessen) tot een volledig geïntegreerde vorm van LOB (waarbij LOB in de beroepsgerichte leerwegen wordt geïntegreerd met de beroepsvakken en in de theoretische leerweg met een of meer avo-vakken). Deze handreiking richt zich op een mogelijkheid die tussen deze beide 'uitersten' in ligt en die we *LOB als vak* noemen.

Uitgangspunt van LOB als vak is dat er sprake is van een breed LOB-programma, met afzonderlijk ingeroosterde uren, maar ook met veel samenhang met alle overige activiteiten. Scholen kunnen verschillende redenen hebben om voor deze vorm te kiezen, zoals:

- LOB is duidelijk herkenbaar voor alle betrokkenen.
- Er is sprake van een duidelijk 'eigenaarschap'.
- LOB kan worden uitgevoerd door docenten die hier affiniteit mee hebben en die beschikken over de noodzakelijke competenties (eventueel na scholing).

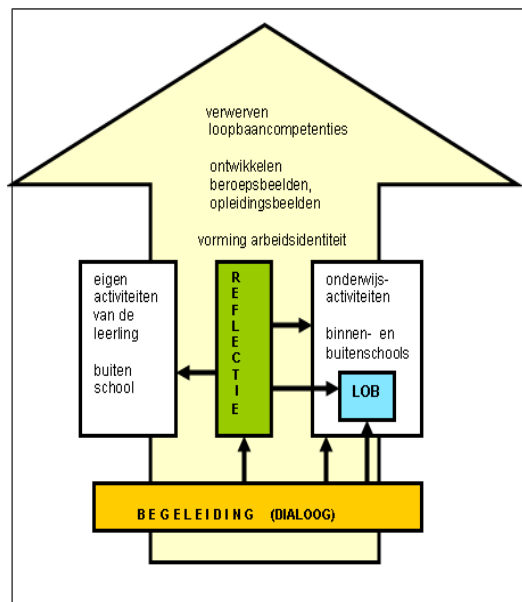
Leeswijzer

Hierna wordt beschreven hoe een leerplan voor LOB als vak kan worden ingevuld. Begonnen wordt met een kort overzicht van de belangrijkste uitgangspunten voor LOB (hoofdstuk 2). Vervolgens worden deze uitgangspunten gekoppeld aan de leerplankundige keuzes die gemaakt moeten worden bij de invulling van LOB als vak (hoofdstuk 3). In de bijlagen is een handreiking opgenomen voor het kiezen van leermiddelen voor LOB.

2. Uitgangspunten voor LOB

In dit hoofdstuk wordt kort een aantal punten belicht die volgens de huidige opvattingen essentieel zijn voor goede LOB. Voor uitgebreidere beschrijvingen van deze zaken wordt verwezen naar andere publicaties over LOB, die genoemd worden in de literatuurlijst.

Afbeelding 1 toont een aantal uitgangspunten en laat zien hoe ze in het onderwijs- en leerproces samenhangen.

Afbeelding 1 Uitgangspunten voor LOB

Verwerven van loopbaancompetenties

Het doel van LOB is zoals gezegd niet het maken van een eenmalige keuze, maar het verwerven van loopbaancompetenties. Dit zijn competenties die de leerling gedurende zijn hele leerloopbaan en ook daarna, in zijn arbeids- en levensloopbaan, kan gebruiken om tot goede keuzes te komen. Het gaat om:¹

- loopbaanreflectie (motievenreflectie en kwaliteitenreflectie);
- loopbaanvorming (werkexploratie en loopbaansturing);
- netwerken.

¹ Gebaseerd op Meijer, Kuijpers & Bakker (2006). Daar wordt uitgegaan van vijf loopbaancompetenties. Uit later onderzoek van Meijers en anderen is gebleken dat de competenties in de praktijk niet altijd goed te onderscheiden zijn, daarom zijn ze hier samengevoegd tot drie.

De pijl in afbeelding 1 laat zien dat competentieontwikkeling, gekoppeld aan het vormen van beroeps- en opleidingsbeelden, steeds een achterliggend doel is. Alle activiteiten van de leerling, onderwijsactiviteiten binnen en buiten de school (bij alle vakken) en ook eigen activiteiten zoals een hobby of een baantje, kunnen hieraan bijdragen.

Voorwaarde is wel dat de leerling reflecteert op deze ervaringen, er betekenis aan geeft. *Loopbaanreflectie* is dus zowel doel als middel bij LOB. Leerlingen leren reflecteren door het te doen. In een LOB-programma dient de leerling regelmatig uitgenodigd te worden tot reflectie op zijn eigen kwaliteiten en motieven (wie ben ik, wat kan ik, wat wil ik, waar sta ik voor?) en ook op de ervaringen die hij opdoet (wat heb ik gedaan, wat ging goed, wat minder goed, hoe kwam dat, wat past bij mij en wat niet, waar ligt mijn passie, waar wil ik mij voor inzetten?). Hiervoor is het invullen van reflectieformulieren niet voldoende: er moet ook sprake zijn van echte gesprekken, dialoog.

Werk- en opleidingsexploratie is ook een belangrijk onderdeel van LOB-programma's. De leerling gaat op zoek naar informatie over beroepen en opleidingen, op papier of digitaal, maar vooral ook door contact met beroepsbeoefenaren, docenten en studenten van vervolgoopleidingen. Het is heel belangrijk dat hij niet alleen kijkt en luistert, maar ook zelf bezig is en verschillende praktijkervaringen opdoet. Hierdoor ontwikkelt hij *beroeps- en opleidingsbeelden* en wordt langzamerhand een *arbeidsidentiteit* gevormd. Op basis van de verworven beelden en de reflectie daarop zal de leerling keuzes gaan maken, stappen gaan zetten (*loopbaansturing*). Ook hier geldt: de leerling ontwikkelt de loopbaancompetenties door ze te gebruiken. Docenten zullen moeten zorgen voor opdrachten die de leerling in staat stellen om hier langzamerhand beter in te worden (bijvoorbeeld door afnemende sturing vanuit de docent of het lesmateriaal).

Ook *netwerken* is iets dat de leerling moet leren. De één heeft hier van nature geen moeite mee, de ander zal stapje voor stapje moeten gaan inzien en ervaren wat dit inhoudt en waarom het van belang is voor zijn loopbaan.

Reflectie en begeleiding

Uitgangspunt bij reflectie is dat de leerling een verband legt tussen zijn ervaringen en zijn eigen persoon, met het doel hiervan te leren. Hij blikt terug op een concrete ervaring, verbindt deze met eerdere ervaringen, met zijn eigen capaciteiten, waarden en mogelijkheden en legt daarbij een lijn naar toekomstige activiteiten.

Afbeelding 1 laat de centrale rol van reflectie zien. De begeleiding van de mentor (LOB-docent, loopbaanbegeleider, loopbaancoach) dient zich ook hierop te richten. Daarbij is de dialoog essentieel: echte gesprekken waarin de begeleider niet zegt hoe het moet, maar zich opstelt als coach. Op deze manier brengt hij de leerling ertoe betekenis te geven aan zijn ervaringen. De leerling ontdekt waarvoor hij in beweging wil komen en hoe hij zijn doel kan bereiken.

Loopbaangerichte leeromgeving en samenhang

Deze laatste uitgangspunten vatten het 'totaalplaatje' van afbeelding 1 nog eens samen. Wanneer gekozen wordt voor LOB als vak, zijn er duidelijk herkenbare, ingeroosterde LOB-activiteiten. Het bovenstaande laat zien dat die niet los moeten staan van alle overige activiteiten van de leerling. De hele leeromgeving (in brede zin, dus niet alleen de fysieke omgeving) moet gericht zijn op de loopbaan van de leerling. Naast de al genoemde *dialoog* heeft een loopbaangerichte leeromgeving nog twee belangrijke kenmerken:

- Het onderwijs is *praktijknabij*: de leerling krijgt zoveel mogelijk levensechte taken, binnen en buiten de school, en komt veelvuldig in contact met beroepsbeoefenaren en met docenten en studenten in vervolgoopleidingen.

- Er is ruimte voor *vraagsturing*: de leerling heeft mogelijkheden om keuzes te maken bij de invulling van zijn leeractiviteiten en heeft zo invloed op zijn eigen leerproces. (Kuijpers, Meijers & Bakker, 2006)

Binnen een loopbaangerichte leeromgeving is een holistische benadering belangrijk. Niet alleen bij LOB als afzonderlijk ingeroosterd vak, maar ook bij andere vakken of bijvoorbeeld bij projecten vinden immers activiteiten plaats die bijdragen aan de ontwikkeling van loopbaancompetenties, beroeps- en opleidingsbeelden. Daarom is samenhang tussen de verschillende vakken en de verschillende onderwijsactiviteiten van belang. Bij alle vakken kunnen docenten het LOB-aspect meenemen in hun onderwijs en begeleiding. Omgekeerd kunnen bij LOB als vak ook activiteiten opgenomen worden die naast het LOB-doel ook een 'vakdoel' dienen. Hoe meer samenhang er is tussen de verschillende vakken en activiteiten, hoe beter dit werkt voor de competentieontwikkeling van de leerling.

Aansluitingsactiviteiten

Samenwerking is een voorwaarde voor een optimale invulling van LOB. Vmbo-scholen en vervolgonderwijs kunnen samen activiteiten organiseren om de aansluiting te verbeteren. Naast docenten en andere medewerkers kunnen ook leerlingen van het vervolgonderwijs een belangrijke rol spelen.

3. Een leerplan voor LOB als vak

Het maken van een leerplan vraagt beslissingen over een aantal aspecten. SLO gebruikt voor het leerplan vaak de metafoor van een spinnenweb. Het hart van het curriculaire spinnenweb (Van den Akker, 2003) wordt gevormd door de visie waarop alle andere beslissingen gebaseerd zijn. De draden vormen een web, ze zijn met elkaar verbonden en als je aan één draad trekt, gebeurt er in het hele web iets. Met andere woorden: beslissingen over één aspect hebben gevolgen voor de andere aspecten.

Afbeelding 2 Curriculaire spinnenweb

Op het werkblad in bijlage 2 zijn de verschillende 'draden' van het curriculaire spinnenweb gekoppeld aan de uitgangspunten voor LOB. Zo ontstaan aandachtspunten bij de invulling van de verschillende aspecten van een leerplan voor LOB als vak.

Het hart van het spinnenweb, de visie, is op dit werkblad niet opgenomen. Er wordt vanuit gegaan dat de school, voordat het leerplan wordt ingevuld, een visie op LOB heeft geformuleerd en dat er een gefundeerde keuze is gemaakt voor LOB als vak. Voor een handreiking bij het formuleren van een visie en beleid ten aanzien van LOB en het maken van een LOB-beleidsplan, zie: *Praktijknabije LOB met beleid* (SLO, Viola van Lanschot Hubrecht, 2009).

Bijlage 3 bevat een werkblad dat gebruikt kan worden bij de keuze van leermiddelen voor LOB als vak. Ook hier zijn de 'draden' van het curriculaire spinnenweb het uitgangspunt geweest. Voor de duidelijkheid zijn enkele aspecten verder opgesplitst. Ook is het aspect kosten toegevoegd. Geen curriculaire aspect, vaak wel een belangrijke overweging bij de aanschaf van leermiddelen.

4. Tips en voorbeelden uit de praktijk

Tot slot enkele zaken die onder meer naar voren zijn gekomen bij de invulling van LOB als vak op een tweetal scholen: CSG Het Noordik in Vriezenveen en CSG Willem de Zwijger in Schoonhoven.

Begeleiding: taakverdeling tussen mentor en decaan

Het is belangrijk dat docenten inzien wat er van hen verwacht wordt in de begeleiding bij LOB en hiervoor toegerust worden. Het is zinvol om de taak van de mentor of loopbaancoach (of welke naam de school hieraan geeft) in het team te bespreken en duidelijk op papier te zetten. Daarbij moet goed afgebakend worden wat de taak is van de mentor en wat die van de decaan. Op veel scholen is de rol van de decaan op dit gebied van oudsher vrij groot. Vanuit de gedachte dat het gaat om competentieontwikkeling bij de leerling is het echter logischer dat de mentor de centrale rol heeft. Hij of zij maakt de leerling mee in de les en volgt en begeleidt de leerling in diens ontwikkeling.

De decaan kan twee belangrijke taken vervullen, die van 'tweedelijns' begeleider bij specifieke vragen van leerlingen en die van 'trekker' van het LOB-programma en vraagbaak voor de docenten.

Deze taakverdeling kan voor beide partijen wennen zijn: decanen zullen het niet altijd leuk vinden om de rechtstreekse contacten met de leerlingen te zien verminderen en mentoren zullen het niet altijd makkelijk vinden om de rol van coach op zich te nemen. Een specifieke training in coachingsvaardigheden kan weerstanden wegnemen bij docenten en hen zelfvertrouwen geven ten aanzien van deze nieuwe taak.

Samenhang zichtbaar maken

Bij LOB als vak wordt ervoor gekozen LOB een duidelijke plaats op het rooster te geven, met een duidelijke rol voor de mentor of loopbaancoach. Maar dat wil niet zeggen dat de competentieontwikkeling van de leerlingen en het vormen van beroeps- en opleidingsbeelden alleen plaatsvinden tijdens de LOB-uren. Er zijn activiteiten binnen en buiten de school die specifiek met het oog op LOB worden georganiseerd, zoals informatiemarkten, bedrijfsbezoeken, bezoeken aan open dagen of meeloopdagen in het vervolgonderwijs. Ook kunnen er enkele dagdelen of dagen worden uitgetrokken om een extra 'slag te slaan' voor LOB. Zo kunnen activiteiten worden uitgevoerd die wat meer tijd kosten dan er in de regulier ingeroosterde lessen passen. Daarnaast kunnen leerlingen bij activiteiten zoals beroepsoriënterende stages en maatschappelijke stages ervaringen opdoen die van belang kunnen zijn voor hun oriëntatie- en keuzeprocessen. Het kan verhelderend werken om een kalender te maken waarin alle speciale activiteiten die naast de LOB-lessen plaatsvinden in een jaar, in beeld worden gebracht. Zo zien leerlingen, ouders en docenten dat al deze dingen samenhangen en bijdragen aan het maken van goede keuzen. Hierbij een voorbeeld van zo'n kalender, met dank aan CSG Willem de Zwijger in Schoonhoven.

LOB-kalender: activiteiten die van belang zijn voor loopbaanoriëntatie en studiekeuze

KLAS 3					
Sept.		MENTOR- LESSEN (2 lessen per week) en LOB- METHODE "KEUZE- DOSSIER"			MAAT- SCHAPPELIJKE STAGE
Okt.	Internationale uitwisseling				
Nov.			▪ Oriëntatiemiddag ▪ POP gesprek		
Dec.					
Jan.	Infomarkt			Voorlopige sectorkeuze	
Febr.	Open dagen ROC		▪ Oriëntatiemiddag ▪ POP gesprek		
Mrt.	Meeloopdage n ROC			Definitieve sectorkeuze	
Apr.	Internationale uitwisseling			SECTOR- WERKSTUK (A)	
Mei			▪ Oriëntatiemiddag ▪ POP gesprek		
Juni					
Juli					
KLAS 4				SECTOR- WERKSTUK (B, C, D)	
Sept.					
Okt.	Meeloopdage n ROC				
Nov.					
Dec.					
Jan.					
Feb.	Presentatie sectorwerkstu k				
Mrt.					
Apr.					
Mei					
Juni					
Juli					

Abbeelding 3 Kalender LOB

De tijd nemen: een ingeroosterd dagdeel met allerlei activiteiten

Door voor LOB een vast dagdeel in te roosteren (3 à 4 lessen), wordt het mogelijk om allerlei activiteiten binnen en buiten de school af te wisselen. Op Het Noordik in Vriezenveen hebben de leerlingen van de theoretische leerweg een dagdeel per week LOB onder 'aansturing' van een vaste docent die zelf voor een groot deel verantwoordelijk is voor de invulling van het programma. Er wordt gewerkt met een LOB-methode, er zijn excursies naar bedrijven en instellingen.

Bijzonder is dat er ook activiteiten zijn die gekoppeld zijn aan een praktijkvak van de kaderberoepsgerichte leerweg (van de sector die de leerlingen gekozen hebben) of een avo-vak (bijvoorbeeld economie of biologie), maar die hier een LOB-doel dienen. Er wordt gewerkt aan opdrachten die de leerlingen laten zien hoe deze vakken van belang zijn bij bepaalde beroepen. Hiernaast maken de leerlingen hun sectorwerkstuk, deels op school en deels bij het ROC van Twente. Daarvoor bestaat een regionaal project. Doordat men ruim de tijd heeft, vinden ook allerlei buitenschoolse activiteiten binnen schooltijd plaatsvinden. Dit voorkomt dat leerlingen het als 'extra' ervaren.

Speciale activiteiten buiten het rooster

Bij CSG Willem de Zwijger in Schoonhoven heeft men niet de beschikking over een vast dagdeel voor LOB, maar zijn er alleen ingeroosterde lessen (2 lessen per week). Om toch een aantal speciale activiteiten uit te kunnen voeren, gedeeltelijk buiten de school, heeft men driemaal per jaar een hele middag extra ingeroosterd. De activiteiten op deze middagen passen bij de verschillende fasen in het LOB-proces: achtereenvolgens staan het zelfbeeld van de leerlingen, beroepsbeelden en opleidingsbeelden centraal.

Beoordeling

Bij het proces van loopbaanoriëntatie is, inhoudelijk gezien, begeleiding meer op zijn plaats dan beoordeling. Toch kiezen scholen er soms voor om LOB op te nemen in het programma van toetsing en afname (PTA). Het gaat dan over het algemeen om een aantal activiteiten die 'naar behoren' moeten worden uitgevoerd en verslagen of werkstukken die moeten worden ingeleverd. Door LOB in het PTA op te nemen onderstreept men het belang van LOB en maakt men aan de leerlingen duidelijk wat er van hen verwacht wordt. Keerzijde is het risico dat zo de schijn wordt gewekt dat het bij LOB gaat om dingen 'afwerken' of 'afvinken', terwijl juist het ontwikkelproces van de individuele leerling uitgangspunt moet zijn. Daarvoor zijn vaak ook niet bij alle leerlingen dezelfde activiteiten nodig.

Literatuur

Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (eds.) (2003), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 29-44). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers

Lanschot Hubrecht, V. van, Sniekers, J. & Hilten, J. van (2008). *Praktijknabije LOB in de theoretische leerweg*. Enschede: SLO.

Lanschot Hubrecht, V. van (2009). *Praktijknabije LOB met beleid. Het ontwikkelen van een LOB-beleidsplan*. Enschede: SLO.

Meijers F., Kuijpers, M. & Bakker, J. (2006). *Over leerloopbanen en loopbaanleren, loopbaancompetenties in het (v)mbo*. Driebergen: Het Platform Beroepsonderwijs.

VO-Raad (2009). *Stimuleringsplan LOB*. Utrecht: VO-Raad.

www.lob-vo.nl

www.slo.nl/voortgezet/vmbo/themas/loopbaanorientatie/

Bijlage 1 Varianten praktijknabije LOB in de leerwegen van het vmbo

	O-variant 'Traditionele' LOB	Variant 1 LOB via project(en)	Variant 2 LOB als apart 'vak'	Variant 3 (bb/kb/gl) LOB geïntegreerd in het sectorale, intrasectorale, of intersectorale beroepsgerichte programma (voor tl als 7^e vak)	Variant 4 (tl) LOB vanuit de vakken
Kenmerken programma	Een klassikale keuzebegeleiding aan de hand van een methode, vragenlijsten en testen, aangevuld met incidentele voorlichtingsactiviteiten. In de tl wordt dikwijls in het derde jaar een bezoek aan het nabijgelegen ROC gebracht.	Beperkt aantal incidentele beroepsoriënterende activiteiten rond bijvoorbeeld één of meerdere sectoren; al of niet gekoppeld aan het sectorwerkstuk.	Een samenhangend keuzeprogramma van opdrachten en activiteiten met een bepaalde ordening (bijvoorbeeld arbeidsgebieden, activiteitengebieden, beroepsgerichte programma's) gericht op het ontwikkelen van beroeps- en opleidingsbeelden.	Leerlingen krijgen LOB in het kader van een bestaand beroepsgericht programma. Waar nodig/mogelijk kunnen leerlingen ter oriëntatie, keuzes maken voor programma-inhouden van andere beroepsgerichte programma's.	Een samenhangend programma voor praktijknabije LOB, vooral ingevuld door een deel van de sectorverplichte vakken en aangevuld met extra LOB -activiteiten. Onderdelen van het programma worden vastgelegd in het PTA.
Rol van de leerling	Alle leerlingen doorlopen hetzelfde programma.	Alle leerlingen doorlopen hetzelfde programma.	De leerling houdt vorderingen bij in een loopbaandossier en kan keuzes beargumenteren. Hij kiest onder begeleiding.	De leerling houdt vorderingen bij in een loopbaandossier en kan keuzes beargumenteren. Hij kiest onder begeleiding.	Alle leerlingen doorlopen hetzelfde programma, omdat onderdelen van het examenprogramma in het LOB-programma verwerkt zijn.

	O-variant 'Traditionele' LOB	Variant 1 LOB via project(en)	Variant 2 LOB als apart 'vak'	Variant 3 (bb/kb/gI) LOB geïntegreerd in het sectorale, intrasectorale, of intersectorale beroepsgerichte programma (voor tl als 7^e vak)	Variant 4 (tl) LOB vanuit de vakken
Rol van de (overige) vakken	Niet van toepassing.	Algemene vaardigheden, bij de vakken aangeleerd, worden toegepast.	Daar waar mogelijk worden inhoudelijke verbanden met de vakken gelegd.	Overige vakken leveren via opdrachten (in methodes) een bijdrage aan de oriëntatie op alle sectoren.	Sectorverplichte vakken zijn leidend daar waar mogelijk leveren ook ander vakken een inhoudelijke bijdrage.
Rol van docent, mentor	De mentor voert in samenwerking met de decaan programmaonderdelen uit die het keuzeprocess ondersteunen.	Een (wisselend) projectteam is verantwoordelijk voor de inhoud van de projecten en de begeleiding.	De mentor is verantwoordelijk voor de uitvoering van het programma en de begeleiding. Hij/zij heeft oog voor ervaringen die de leerling in andere vakken heeft opgedaan.	De docent van het beroepsgerichte programma, tevens mentor, is verantwoordelijk voor de LOB-activiteiten en de -begeleiding. Hij/zij heeft oog voor ervaringen die de leerling in andere vakken heeft opgedaan.	De docenten van de sectorverplichte vakken zijn als team verantwoordelijk voor het programma en de begeleiding.
Reflectie	De decaan ziet de leerling incidenteel en heeft een adviserende rol.	De mentor reflecteert met leerlingen op het project.	Reflectie is een belangrijk onderdeel. De mentor kent de leerling en gaat met de leerling op zoek naar wat hij nodig heeft. "Wat heb je nodig?"	De docent van het beroepsgerichte programma begeleidt de leerling intensief en voert met hem de dialoog aan de hand van het loopbaandossier.	De begeleidende docent reflecteert met de leerling op de ervaringen en de resultaten.

Implicaties voor de organisatie

	O-variant 'Traditionele' LOB	Variante 1 LOB via project(en)	Variante 2 LOB als apart 'vak'	Variante 3 (bb/kb/gl) LOB geïntegreerd in het sectorale-, intrasectorale, of intersectorale beroepsgerichte programma (voor tl als 7 ^e vak)	Variante 4 (tl) LOB vanuit de vakken
Implicaties voor het programma	De aanschaf van een methode.	Ontwikkelen van diverse beroepsoriënterende projecten.	Ontwikkelen van een breed programma met volop keuzemogelijkheden voor leerlingen.	Gebruik maken van mogelijkheden in de globaal beschreven examenprogramma's.	Ontwikkelen van een programma in relatie tot de examenprogramma's van de sectorverplichte vakken. Kansen benutten in de geglobaliseerde examenprogramma's.
Implicaties voor de overige vakken/docenten	Niet van toepassing.	Docenten van de betrokken vakken integreren algemene kennis en vaardigheden, daarbij kan ook gedacht worden aan onderhoudsvaardigheden rekenen en taal.	Docenten overige vakken zijn zich bewust van LOB-aspecten in hun onderwijs en voegen eventueel LOB-opdrachten toe. Zij dragen bij aan de reflectie van de leerling.	Docenten overige vakken zijn zich bewust van LOB-aspecten in hun onderwijs en voegen eventueel LOB-opdrachten toe. Zij dragen bij aan de reflectie van de leerling.	Overige vakken integreren daar waar mogelijk.
Implicaties voor de begeleidende docent (mentor, (loopbaan)coach)	De mentor voert uit. De decaan ondersteunt.	Een (wisselend) projectteam is verantwoordelijk voor de inhoud en de uitvoering van projecten. De mentor maakt deel uit van het projectteam.	Stevige begeleidende rol voor de mentor. De mentor is op hoofdlijnen bekend met beroepsoriënterende inhoud bij de overige vakken. Hij/zij heeft kennis van maatschappelijke	Eén docent, de docent van het beroepsgerichte programma, tevens mentor is verantwoordelijk voor de LOB-activiteiten en de -begeleiding. Hij/zij is op hoofdlijnen bekend met beroepsoriënterende	De docenten van de sectorverplichte vakken zijn als team verantwoordelijk voor de inhoud van het programma en de begeleiding. Leerlingen kiezen hun coach.

			ontwikkelingen, ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en kennis van mbo-opleidingen.	inhouden bij de overige vakken. Hij/zij heeft kennis van maatschappelijke ontwikkelingen, ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en kennis van mbo-opleidingen.	
Implicaties voor decaan	De decaan begeleidt het keuzeproces.	De decaan heeft een adviserende rol.	De decaan ontwikkelt het programma in samenwerking met de mentoren. Ondersteunt bij maatwerktrajecten. Bewaakt de kwaliteit van het uitgevoerde programma. Deelt met de docenten kennis over opleidingen en beroepen.	De decaan ontwikkelt het programma in samenwerking met de docenten van de beroepsgerichte programma's. Ondersteunt bij maatwerktrajecten. Bewaakt de kwaliteit van het uitgevoerde programma. Deelt met de docenten kennis over opleidingen en beroepen.	De decaan ontwikkelt in samenwerking met de begeleidende docenten, onder wie docenten van de sectorverplichte vakken, het programma. Bewaakt de kwaliteit van het uitgevoerde programma. Deelt met de docenten kennis over opleidingen en beroepen.
Implicaties voor reflectie	Niet van toepassing.	Mentor reserveert tijd voor reflectie in zijn les.	Reflectie of POP-gesprekken structureel faciliteren in het rooster.	Reflectie of POP-gesprekken structureel integreren in het beroepsgerichte programma.	Reflectie structureel faciliteren in het rooster.
Implicaties voor leertijd	Tijdens mentoruren.	Geconcentreerd in een beperkt aantal dagen, weken of periodes van een x-aantal weken.	Structureel, ca. 2 uur per week en flexibel in verband met (individuele) buitenschoolse activiteiten.	LOB structureel geïntegreerd in het beroepsgerichte programma. Aanbod van keuzemodules als een band geprogrammeerd in het rooster.	Structureel, een lesdag per week. De sectorverplichte vakken staan uren af omdat in het LOB-programma de relatie is gelegd met de vakken.

Bijlage 2 Checklist invulling LOB als vak

Leerplanaspect	Aandachtspunten	Huidig ja/nee	Gewenst ja/nee	Actiepunt
Leerdoelen	<p>Doel van het LOB-programma is dat leerlingen loopbaancompetenties ontwikkelen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren reflecteren - Leren kiezen - Leren netwerken - Beroepsbeelden ontwikkelen - Opleidingsbeelden ontwikkelen <p>Doel van het LOB-programma is dat leerlingen beroeps- en opleidingsbeelden ontwikkelen.</p> <p>Doel van het programma is dat leerlingen begeleid worden bij het maken van een keuze voor een vervolgopleiding.</p> <p>In het LOB-programma worden verbanden gelegd tussen LOB-doelen en doelen voor andere vakken.</p>			
Inhoud	<p>Het programma bevat onderwijsactiviteiten die bijdragen aan het ontwikkelen van loopbaancompetenties:</p> <p>In het LOB-programma is ruimte voor vraagsturing.</p> <p>Het LOB-programma bevat onderwijsactiviteiten die tegelijkertijd aan LOB-doelen en aan doelen voor andere vakken werken.</p> <p>Het LOB-programma bevat activiteiten waarvoor vmbo en vervolgonderwijs samen verantwoordelijk zijn (bijvoorbeeld maken van het sectorwerkstuk).</p>			

Leerplanaspect	Aandachtspunten	Huidig ja/nee	Gewenst ja/nee	Actiepunt
Leeractiviteiten	<p>Er zijn leeractiviteiten die bijdragen aan het bereiken van de LOB-doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - In LOB-lessen - In het kader van andere vakken - Met gecombineerde doelen (LOB en vak) - Binnen en buiten school - In veelvuldig contact met beroeps- en opleidingspraktijk <p>Er zijn ingeroosterde begeleidings- en reflectiemomenten.</p> <p>Er wordt een groot scala aan werkvormen ingezet.</p> <p>Leerlingen hebben keuzemogelijkheden voor verschillende leeractiviteiten.</p> <p>Leerlingen hebben contact met docenten en studenten van vervolgopleidingen.</p>			
Lesmaterialen en bronnen	<p>Er wordt gebruik gemaakt van een LOB-methode.</p> <p>Er wordt gebruik gemaakt van ander bestaand LOB-materiaal (ook digitaal / online).</p> <p>Er wordt materiaal gebruikt met gecombineerde doelen (zowel LOB als vak).</p> <p>Het lesmateriaal biedt ruimte voor differentiatie.</p> <p>Het lesmateriaal biedt ruimte voor eigen inbreng van leerlingen.</p>			

Leerplanaspect	Aandachtspunten	Huidig ja/nee	Gewenst ja/nee	Actiepunt
Groeperings- vormen	<p>Er wordt zowel klassikaal gewerkt als individueel en in groepjes of tweetallen.</p> <p>Ook bij begeleiding / reflectie wordt soms individueel gewerkt en soms in groepjes.</p>			
Tijd	<p>Er zijn uren ingeroosterd voor LOB.</p> <p>Er zijn uren ingeroosterd voor begeleiding / reflectie.</p> <p>Er is een kalender of jaaroverzicht van LOB-activiteiten en overige activiteiten.</p>			
Locaties	<p>LOB-activiteiten vinden zowel binnen als buiten school plaats.</p> <p>De leerlingen maken kennis met diverse beroepsomgevingen.</p> <p>De leerlingen maken kennis met gebouwen en leeromgevingen van vervolgopleidingen.</p> <p>De leerlingen ervaren (als dat relevant is) hoe het is om naar een school in een andere plaats te reizen.</p>			

Leerplanaspect	Aandachtspunten	Huidig ja/nee	Gewenst ja/nee	Actiepunt
Rollen	<p>De mentor heeft een coachende rol, er is sprake van een echte dialoog met de leerling.</p> <p>De mentor heeft een centrale rol in het LOB-proces.</p> <p>Rollen en taken m.b.t. LOB zijn vastgelegd in de school en voor alle betrokkenen duidelijk.</p> <p>Er is afstemming tussen de taken van</p> <ul style="list-style-type: none"> - mentor - decaan - andere docenten - afdelingsleider <p>De rol van ouders in het LOB-proces is omschreven en wordt met de ouders gecommuniceerd.</p> <p>Er worden beroepsbeoefenaren ingeschakeld; er worden afspraken met hen gemaakt over hun rol.</p> <p>Er worden docenten en medewerkers van vervolgopleidingen ingeschakeld. Er zijn afspraken over hun rollen.</p> <p>Er worden leerlingen / studenten van vervolgopleidingen ingeschakeld. Er zijn afspraken over hun rol en taken.</p>			

Leerplanaspect	Aandachtspunten	Huidig ja/nee	Gewenst ja/nee	Actiepunt
Evaluatie	<p>Leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt in het kader van LOB en worden hierop aangesproken.</p> <p>Leerlingen worden beoordeeld op het uitvoeren van LOB-activiteiten.</p> <p>Leerlingen worden beoordeeld op producten van LOB-activiteiten (bijvoorbeeld verslagen).</p> <p>Leerlingen voeren reflectieopdrachten uit en communiceren daarover met de mentor.</p> <p>LOB is opgenomen in het PTA.</p>			

Bijlage 3 Werkblad keuze leermiddelen voor LOB als vak

**LOB-methodes onder de loep
een checklist voor het beoordelen van methodes voor LOB in het vmbo**

Aandachtsgebieden	Vragen	Toelichting op de vraag	Ruimte voor antwoorden	Beoordeling
Samenstelling	Uit welke onderdelen bestaat de methode?	Voorbeeld van onderdelen: <ul style="list-style-type: none"> • werkboek • cd-romelektronische leeromgeving • portfolio • materiaal voor ouders 		☹ ☺ ☺
Visie	Wat is de achterliggende visie van de methode op LOB?	Voorbeelden van visies op LOB: <ul style="list-style-type: none"> • LOB richt zich op de ontwikkeling van loopbaancompetenties. • LOB richt zich vooral op de keuze voor een vervolgopleiding. 		☹ ☺ ☺
Uitgangspunten	Wat zijn de uitgangspunten van de methode?	Voorbeelden van uitgangspunten van de methode: <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan zelfstandig met de methode werken, op iedere tijd en plaats. • De methode kan aangepast worden aan de wensen van de school. 		☹ ☺ ☺
Onderwijsdoelen	Welke accenten worden in de methode gelegd?	Voorbeelden van onderwerpen waar in de methode het accent op kan liggen: <ul style="list-style-type: none"> • ontwikkelen van loopbaancompetenties; • ontwikkelen van beroeps- en opleidingsbeelden; • maken van een keuze voor een vervolgopleiding. 		☹ ☺ ☺

**LOB-methodes onder de loep
een checklist voor het beoordelen van methodes voor LOB in het vmbo**

Aandachtsgebieden	Vragen	Toelichting op de vraag	Ruimte voor antwoorden	Beoordeling
Inhouden	Hoe zijn de inhouden in de methode geordend?	Voorbeelden van ordeningen: <ul style="list-style-type: none"> • Zelfbeeld - beroepsbeelden - opleidingsbeelden. • Loopbaanportfolio is sturend. 		☹ ☺ ☺
	Komen de inhouden die u als school belangrijk vindt aan bod in de methode?			☹ ☺ ☺
	Welke plek heeft kennis in de methode?	Voorbeelden van de mogelijke rol van de kennisaspecten: <ul style="list-style-type: none"> • Er wordt een breed overzicht aangeboden van sectoren en beroepen. • Leerlingen worden gestimuleerd om veel kennis te verwerven over beroepen en opleidingen. • Kennis staat ten dienste aan het proces van competentieontwikkeling. 		☹ ☺ ☺
	Op welke wijze wordt er in de methode rekening gehouden met verschillen tussen leerlingen?	Voorbeelden: <ul style="list-style-type: none"> • Na een brede oriëntatie voor iedereen is er veel ruimte voor een individuele leerroute, met eigen activiteiten. • Leerlingen kunnen een keuze maken uit opdrachten. 		☹ ☺ ☺
Leeractiviteiten	Wat voor soort leeractiviteiten zijn gekoppeld aan de inhouden?	Voorbeelden van leeractiviteiten: <ul style="list-style-type: none"> • Open opdrachten • Invuloefeningen • Creatieve opdrachten • Buitenschoolse opdrachten • Reflectie-opdrachten 		☹ ☺ ☺

**LOB-methodes onder de loep
een checklist voor het beoordelen van methodes voor LOB in het vmbo**

Aandachtsgebieden	Vragen	Toelichting op de vraag	Ruimte voor antwoorden	Beoordeling
Leeractiviteiten	Is er ruimte voor een eigen invulling van de leeractiviteiten door leerlingen?			☹ ☺ ☺
	Op welke wijze ondersteunt ICT de leeractiviteiten?	Voorbeelden van ICT-ondersteuning: <ul style="list-style-type: none"> • De methode is voor een (groot) deel digitaal. • De methode is webbased. • Leerlingen werken met een digitaal portfolio. • Leerlingen moeten veel dingen via internet opzoeken. 		☹ ☺ ☺
Tijd	Hoeveel leerjaren beslaat de methode?	Voorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> • Eén methode voor klas 1 t/m 4 • Een methode voor klas 3 en 4 		☹ ☺ ☺
	Hoeveel tijd kost het werken met de methode?	Voorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> • De methode gaat uit van 2 lessen per week. • De methode kan flexibel ingezet worden, de school kan zelf bepalen hoe men ermee werkt. 		☹ ☺ ☺
Docent	Welke rol heeft de docent in het LOB-proces?	Voorbeelden van de rol van een docent: <ul style="list-style-type: none"> • Docent is coach bij het proces van competentieontwikkeling. • Docent stuurt en begeleidt het keuzeprocess. 		☹ ☺ ☺
	Welke rol heeft de docent tijdens de leeractiviteiten?	Voorbeelden van de rol van een docent: <ul style="list-style-type: none"> • procesbegeleider • coach 		☹ ☺ ☺

**LOB-methodes onder de loep
een checklist voor het beoordelen van methodes voor LOB in het vmbo**

Aandachtsgebieden	Vragen	Toelichting op de vraag	Ruimte voor antwoorden	Beoordeling
	Hoe wordt de docent ondersteund?	Voorbeelden van ondersteuning voor een docent: <ul style="list-style-type: none"> • Er worden alternatieve leeractiviteiten beschreven. • Er worden handreikingen gedaan voor begeleiding en reflectie. • Er is een volgsysteem bij het digitale portfolio. 		☹ ☺ ☺
Bronnen	Naar welke bronnen wordt verwezen?	Voorbeelden van bronnen: <ul style="list-style-type: none"> • Websites • Boeken • Informatiemateriaal van branches, bedrijven en instellingen • Informatiemateriaal van scholen en opleidingen • Beroepsbeoefenaren • Medewerkers en studenten van vervolgoedingen. 		☹ ☺ ☺
Groeperingsvormen	Welke groeperingsvormen worden ingezet?	Voorbeelden van groeperingsvormen: <ul style="list-style-type: none"> • Klassikaal • In groepjes • Individueel 		☹ ☺ ☺
Locatie	Welke eisen worden aan de locatie gesteld?	Voorbeelden van eisen aan de locatie: <ul style="list-style-type: none"> • Er moet een internetaansluiting zijn voor elke deelnemer. • Het moet mogelijk zijn om in groepjes te werken. 		☹ ☺ ☺
Voortgang	Hoe wordt de voortgang gevolgd?	Voorbeelden van manieren waarop de voortgang gevolgd kan worden: <ul style="list-style-type: none"> • Reflectieformulieren • Portfolio • Volgsysteem (digitaal) 		☹ ☺ ☺
Toetsing	(Hoe) wordt de leerling beoordeeld?	<ul style="list-style-type: none"> • Er wordt afgetekend wat de leerling heeft gedaan. • De competentieontwikkeling wordt beoordeeld. 		☹ ☺ ☺

**LOB-methodes onder de loep
een checklist voor het beoordelen van methodes voor LOB in het vmbo**

Aandachtsgebieden	Vragen	Toelichting op de vraag	Ruimte voor antwoorden	Beoordeling
		<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn toetsen voor kennis en vaardigheden. 		
Kosten	Wat zijn de kosten voor het aanschaffen en gebruiken van de methode?	Voorbeelden van kosten: <ul style="list-style-type: none"> • Kosten per leerling • Jaarlijkse kosten voor bijvoorbeeld werkboeken • Kosten voor additioneel materiaal • Kosten voor buitenschoolse activiteiten. 		☹ ☺ ☺

SLO is het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Al 35 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek beleid, wetenschap en onderwijspraktijk. De kern van onze expertise betreft het ontwikkelen van doelen en inhouden van leren, voor vele niveaus, van landelijk beleid tot het klaslokaal.

We doen dat in interactie met vele uiteenlopende partners uit kringen van beleid, schoolbesturen en -leiders, leraren, onderzoekers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties (ouders, bedrijfsleven, e.d.).

Zo zijn wij in staat leerplankaders te ontwerpen, die van voorbeelden te voorzien en te beproeven in de schoolpraktijk. Met onze producten en adviezen ondersteunen we zowel beleidsmakers als scholen en leraren bij het maken van inhoudelijke leerplankeuzes en het uitwerken daarvan in aansprekend en succesvol onderwijs.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl